

و خود را بجای او قرار دهد و آنگاه بفهمد که آیا در کی متن
ترجمه شده برای خواننده ممکن است یا نه.

از همان آغاز پیدایش ترجمه مکتوب یا نوشتاری، همواره بحث بر سر این بوده است که وظیفه مترجم چیست و او برای انتقال مقاهمیم تا چه حد اجازه تعديل دارد. کسانی درگذشته و نیز امروز بر این باورند که وظیفه مترجم این است که واژه به واژه مؤلف را به زبان دیگر ترجمه کند. اینان برای مترجم جز گشودن فرهنگ و یابش برایبری برای آن، اختیاری قائل نیستند. شاید در آغاز این نوع ترجمه بتوئه برای ترجمة کتابهای دینی - بخاطر حرمت و قدسیت آن‌ها - توصیه شده باشد، اما اولاً، این نوع ترجمه تنها این عرصه را فرا نگرفته، بلکه عرصه‌های دیگری را نیز در نور دیده است و ثانیاً همچنان که یوجین نایدا شان می‌دهد، حتی در این عرصه نیز، با ترجمه تحتاللفظی نمی‌توان، حرمت و قدسیت را محفوظ داشت. چه بسیار متقدانی که مترجمان را بخاطر کوچکترین تخطیء از ترجمة تحتاللفظی، مورد تکفیر قرار دادند و داعِ "خیانت در امانت" را به پیشانی آنها دادند.

اما با افزایش آگاهی و شناخت از جوامع مختلف زبانی و دریافت تفاوت فرهنگ‌ها و درگ مردم از واژه‌های مختلف و نیز افزایش آگاهی زبان‌شناسان از ساختارهای گوناگون زبان‌های جهان، درست و کارایی این نوع ترجمه، به چالش کشیده شد و مورد انتقاد قرار گرفت و امروزه بدون آنکه کاربرد محدود ترجمه تحت‌اللفظی نفی شود، دیگر کاربرست عام این نظریه در ترجمه، منتفی است.

پس از آن یا در موازات این نظریه، نظریه دیگری مطرح شد که در آن، «جمله» بعنوان واحد ترجمه در نظر گرفته شد و به این سان دامنه اختیارات متترجم پرای تعدیل و انطباقی دو زبان مبدأ و مقصد، قدری گستردگر شد، اما آنانی که عملأ و نه فقط در تئوری، درگیر کار ترجمه بوده و هستند، بخوبی می‌دانند که این دایره تا چه اندازه‌تang است و در بسیاری موارد، از انتقال مفهوم اصلی به خواننده اثر جلوگیری می‌کند.

در پاسخ به این ضرورت بود که زبان شناسان، در این یکی دو دههٔ اخیر، به این استنتاج رسیدند که حوزهٔ بحث دربارهٔ زبان را - که ترجمهٔ نیز در این دایره وسیع قرار می‌گیرد - نباید تنها در محدودهٔ "جمله" نگاه داشت. در نتیجه، زبان شناسان واحد زبان و ترجمه را نه فقط جمله بلکه واحدی بزرگتر دانستند و از این زمان بود که زبان شناسی متن آغاز شد و کسانی همچون دولان بارت، فوکو و آنکه در عرصهٔ ادبی و فلسفی به تبیین ان همت گماردند. بازی پرداختن به بحث‌های کم ارزش لغوی و برداشت سطحی و تحت‌اللفظی از ترجمه، از نااشایانی به مباحث گفتمان نشان دارد که امروزه در دنیای زبان شناسی حضور سخت چشمگیر و پرتowan دارد. شاید بتوان گفت که در آثر فقدان و یا کمی آگاهی در این عرصه، امروزه در بحث‌های مربوط به نقد ادبی و بویژه ترجمه در ایران، پرداختن به مسائل فصاحت به پهنه‌ای کنار گذاشته مباحث مربوط به بلافاصله صورت

گفتگو

برچم

چشم اندازی تازه از جهان زبان و ترجمه

علي صلبيجو

■ نشر مرکز، چاپ اول ۱۳۷۷، تهران، قیمت: ۵۹۰ تومان

حمسرو بافتری

آنهاست. در این نوع ترجمه، مترجم می‌کوشد تا بطور همزمان و به فاصله چند ثانیه، عملآزمایی را به زبان دیگر برگردان کند. اگر دایرۀ واژگانی گسترش انسان، معانی متفاوت واژگان در زبانهای مختلف و نیز تفاوت در ساختارهای زبانی زبان‌ها را در نظر بگیریم، به کار پس دشوار «مترجم همزمان» پی‌می‌بریم. پس سبب تیست که در هر کشوری، مترجمان همزمان زده، بسیار اندکند و در کشورهای پشرفته جهان، مدارس ویژه‌ای را برای تربیت مترجمان همزمان، از همان آغاز کودکی کلمه همه واقعیت را نمی‌رساند بلکه حقیقت در جهان خارج است و ما تنها از طریق آگاهی شخص می‌توانیم به معنای کلمات پس ببریم نه از طریق کلمات. نایدا می‌گوید زبان حداقل ۲۰ درصد اطلاع می‌دهد و بقیه باید از جاهای دیگر، یعنی از طریق یافت و کلام، حاصل شود نه از طریق زبان. نایدا معتقد است حتی مجله‌ای که مقاله‌ای در آن چاپ می‌شود، چنانچه معتبر باشد به آن مقاله حالت می‌دهد که خواننده با دیدی خاص آن را می‌خواند. به عبارت دیگر، مجله بخش از اطلاعاتی می‌شود که از مقاله صادر می‌شود.

از هنر کتاب - صفحه ۲۰

از ترجمه سخن بسیار گفته شده است. انسان بنا بر ضرورت یا حس کنجکاوی، همواره می خواسته است تا از گفته های کسانی که زبان آنها را نمی دانسته، آکاه شود و این نیاز برای آگاهی از آراء و اندیشه های دیگران، احتمالاً سرمنشأ پیدایش ترجمه بوده است. میزان اطلاع ما از ترجمه های شفاهی مردم باستان بسیار اندک است؛ اما منطقی آدمی حکم می کند که آن را بسیار کهنه و هم سال اولین همیاریهای قومهای گوناگون انسانی بدانیم. این روند دیرینه سال، اکنون به پیدایش نوعی ترجمه های شفاهی انجامیده است که بسویه ترجمه همزمان از دشوارترین و پیچیده ترین

کتاب ارزنده «گفتمان و ترجمه» اثر ویراستار، مترجم و زبان‌شناس فرهیخته و با سابقه کشور، علی صلحجو، همچنان که خود در مقدمه کتاب عنوان کردۀ‌اند، در واقع ادعامه‌ای است علیه ترجمه تحت‌اللفظی و دفاعیه‌ای است از ترجمه‌های خوانایی که این روزها گاه تلاش می‌شود تا آنها را به بهانه ترجمه‌های غیر دقیق از میدان برانند.

«گفتمان و ترجمه» در سه فصل به همراه مقدمه تهیه شده است. نویسنده در مقدمه، با اشاره به تجربه خود در ترجمه و نیز مقایسه متون ترجمه شده، به بیان این نکته می‌پردازد که بواز کسی که فر حوزه ترجمه کار کرده باشد، بسیاری از قضاوتها درباره کم و کیف ترجمه‌ها سبک و سطحی جلوه می‌کند زیرا پیچ و خم‌های در این کار هست که تنها در جریان عمل می‌توان به آنها پس برد و نتیجه می‌گیرد که پیش از آنکه با تئوریهای مربوط به ترجمه گفتمان آشنا شود، خود در عمل و به تجربه شخصی دریافتی است که ترجمه به معنی کامل و دقیق کلمه امکان‌پذیر نیست.

در فصل اول کتاب - زبان در عمل - نویسنده به نقد و برسی آرای نوام چامسکی زبان‌شناس بر جسته آمریکانی می‌پردازد و می‌نویسد:

نوام چامسکی زبان را در موقعيتی ارمانتی بودرسی می‌کند زبان در نظر او، موقعیت ارتباطی دو انسان است که بر زبان، تسلط کامل دارند و در جریان ارتباط به هیچ وجه حق دخل و تصرف در آن را ندارند، هیچ عامل مخلع نظری سر و صدا و قطع موقعت ارتباط در کار نیست و دو طرف از لحاظ انداهای گویایی و شناوی و تسلط بر زبان، چه در سطح واگان و چه در سطح نحو در وضعیتی ایده‌آل قرار دارند... [فر واقع] چامسکی زبان را در خلاصه برسی می‌کند و یکی از دلایل مهمی که همواره مانع از آن شده است که آندره مارتینه، زبان‌شناس بر جسته فرانسوی، به دنیا چامسکی نزدیک شود، همین نگاه مجرد و لاهوتی چامسکی به زبان است که با برداشت عینی و ناسوتی مارتینه از زبان مقایسه دارد.

نویسنده با ذکر این مثال که امروزه در تهران دست کم نود درصد مردم هنگامی که در تاکسی نشسته‌اند و به مقصود خود می‌رسند می‌گویند «رسی» و راننده تاکسی بدون اینکه کمترین ایهامی در تعبیر این کلمه، و در حقیقت، جمله داشته باشد تاکسی را سقوف و مسافر را پهیاد می‌کند بنابراین، کلمه «رسی» یا «مشکرم» در زبان فارسی امروز، در شرایطی خاص، معنای «نگه‌دارید» هم دارد نتیجه می‌گیرد که چامسکی فقط به دستور می‌پردازد و به زبان به صورتی که در عمل، بین انسان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، کاری ندارد. اما می‌دانیم که دستور زبان واقعی، دستور زبانی است که هیچ اطلاعی، چه نحوی و چه معنایی از حوزه آن بیرون نیافتد و این درست همان نکته‌ای است که کسانی چون سرل و گرایس به آن پرداختند و با تفکیک قائل شدن بین توانش زبانی و توانش ارتباطی نشان دانند که توانش ارتباطی چیزی است جدا از توانش زبانی که تنها در نتیجه تعامل زبانی در دنیا واقعی وجود می‌آید. و از آنجا که معنی شناسی

چامسکی قادر به تحلیل چنین مواردی نبوده، اینان بحث کاربردشناسی و تحلیل گفتمان را به میدان کشیدند.

نویسنده در تعریف گفتمان می‌نویسد: گفتمان عبارت است از چنونگی تولید و سامان گفتن یک متن - چه کتب و چه شفاهی - از جانب تولید‌کننده و فرایندی که آن از جانب مخاطب، اما در عین حال تذکر می‌دهد که گفتمان را باید با متن اشتباه گرفت. گفتمان مجموعه عناصر، لوازم و شرایطی است که چنانچه گردش جمع آیند متن را به وجود می‌آورند. بنابراین، متن، حاصل و نتیجه گفتمان است. به سخن دیگر، گفتمان فرایند و متن فرآورده‌ان است. گفتمان، بوبیا، و متن، ایستاست. در این فصل نویسنده ضمن اشاره به اینکه برای درک گفتمان، فهم مقولاتی مانند «توانش زبانی و توانش ارتباطی»، «پیش فرض»، «زمینه قبلی»، «اصل همکاری» یا «شرایط چهارگانه گرایس» و نیز «پیوند و پیوستگی» لازم است و پس از ارائه مثالهایی در خور و تحلیل مطالب مورد بحث از هر یک از این مقولات تعریفی دقیق و جامع ارائه می‌کند.

در فصل دوم - «متن و فرهنگ» - نویسنده به تفاوت فرهنگ‌ها و متن‌های مختلف می‌پردازد و خاطر نشان می‌کند که مترجم باید این تفاوت‌ها را فرهنگی و متنی را دریابد و بالحاظ بعض تدبیله‌ها به خواننده اثر کمک کند که منظور نویسنده را درک کند تا امر تفہیم و تفاهمنم صورت بگیرد. هو زبان فارسی و قصی می‌گویند نویسنده، قلش را برداشت؛ لزومی ندارد معین کنیم که نویسنده مذبور زن بوده یا مرد اما زبان انگلیسی این آزادی را ندارد و الزاماً باید به اختلاط موضع خودش را روشن کند که با زن طرف است یا مرد و در نتیجه بگوید: his pen یا her pen یا his pen یا her pen یا این فصل با اشاره به اینکه ذکر این مثالها، دلیل دیگری است بر ناگزیری تغییر در ترجمه، خاطر نشان می‌کند که برای اینکه گفته یا نوشته‌ای، به صورت متن درآید، تعدادیات زبانی - بلاغی در جریان ترجمه اجباری است. چرا که گفتمانها در فرهنگ‌های سنتا، بسته به فرجه دوری و تزدیگی آنها از هم، با یکدیگر تفاوت دارند... طیف تغییرات از نوشتن مقدمه‌ای جاندار و بلند تا تغییرات کوچک و ازگانی را در بر می‌گیرد و این بسته به نوع اثر و هجهنین سطح مخاطب است که چه سیزان از این تعدادیات لازم شود. اما تقریباً به طور قطع می‌توان گفت که نادر است مطلبی بدون هیچ گونه جرح و تعدیل از زبانی به زبان دیگر برگردد.

در فصل آخر - «گفتمانها تا چه حد می‌توانند به یکدیگر نزدیک شوند» - نویسنده به مسئله مهم اثربازاری گفتمانها زبانی روی یکدیگر می‌پردازد و ضمن بیان این حقیقت مهم زبانی که فرهنگ برتر، و در حقیقت فرهنگ قویتر، گفتمانش نیز قویتر است و در بدجهستان‌های فرهنگی خواه ناخواه، غلبه با ایست و نیز با اشاره به کاستی‌های بزرگ در متن نویسی زبان فارسی و در نتیجه آمادگی آن برای پذیرش نظام گفتمان انگلیسی، می‌نویسد: در عرصه گفتمان، تکارش نیز وضع همین گونه بوده است. ما در نوشته‌های خود از نقطه‌گذاری استفاده نص‌کردیم، یا مفهوم پاراگراف آشنا نبودیم، از نظام ارجاع دهنی و به خصوص ارجاع درونی فرداخ یک نوشته خبر نداشیم، فهرست مندرجات نص‌دادیم، صفحه حقوق نداشیم، کتابنامه الفاین نداشیم، فهرست راهنمای اتواع

◀ کتاب «گفتمان و ترجمه»، روح و جان
بحث پیچیده و در عین حال بسیار
ضروری گفتمان و ارتباط آن با ترجمه را
به خواننده خود منتقل می‌کند.

◀ گفتمان را باید با متن اشتباه گرفت.
گفتمان مجموعه عناصر، لوازم و شرایطی است که چنانچه گرد هم جمع آیند متن را به وجود می‌آورند. بنابراین،

متن حاصل و نتیجه گفتمان است.

را لفهای دیگر نداشتیم، وقتی می خواستیم مطلبی را بر جسته نشان دهیم از حروف سیاه استفاده نمی کردیم، قام کتابها را با حروف ایرانیک چاپ نمی کردیم و در مقدمه هایی که بر کتابهای امان می نوشتیم از هستر و فرزندان خود تشکر نصی کردیم و در ابتداء و انتهای مقالاتمان "چکیده" و تیجه گیری نصی دادیم، اکنون همه این کارها را می کنیم و در آینده احتمالاً برخی از افراد ادرس را در پشت پاکت نامه از جزء به کل خواهند نوشته.

راستی که علم - که ترجمه نیز در محدوده آن قرار می گیرد - همواره از ناسیونالیسم فرهنگی و بیگانه ستیزی کناره می گیرد و آنچه امروزه تحت عنوان "نشر معيار" مطرح شده - و در واقع باید به گفتمان معيار ارتقا یابد - شاید در ماهیت خود، نوعی پاسخگویی به این ضرورت است. چراکه عاملی که تعدیلات گفتمانی را در ترجمه توجیه می کند، نفس و ماهیت خود ارتباط است نه چیز دیگر و اگر ما به هنگام مطالعه یک ترجمه "یوی شدید ترجمه" را احساس می کنیم، دلیل آن همان در نظر نگرفتن گفتمانهای مختلف است و در نتیجه بکار نبستن تعذیلهای لازم.

اما آیا این نوع ترجمه، یعنی ترجمه‌ای که در آن واحد ترجمه، نه تنها واژه و نه تنها جمله، بلکه چیزی فراتر از آن‌ها یعنی گفتمان است، ترجمه‌ای "امین" نیز هست؟ نویسنده پس از کنکاش و تحلیلی ژرف و دقیق خاطر نشان می کند که: معنی درست دقت و امانت این نیست که کلمه‌ای نباید از متن مبدأ ترجمه ناشده باقی بماند و یا کلماتی در متن مقصود وارد شود که نتوان معادلی مشخص برا آنها متن مبدأ یافته... بورخس زمانی به ترجمه اثار خود نورمن توماس دی جوانی توصیه کرد "چیزی را بنویسد که او می خواسته بگوید نه آن چیزی را که گفته است".

کتاب "گفتمان و ترجمه"، روح و جان بحث پیچیده در عین حال بسیار ضروری "گفتمان و ارتباط آن با ترجمه" را به خواننده خود منتقل می کند. بیان ساده و شیوه این اثر که از اشراف نویسنده بر موضوع خبر می دهد، از ویرگولهای برجسته این اثر است که در نتیجه آن، درک این بحث بفرنج برای بسیاری از علاقمندان و دانشجویان ممکن می شود. در واقع نویسنده موفق شده که این مفهوم مهم زبانی را برای خواننده ایرانی بوسیله قابل درک نماید. در نتیجه ما نیز با بیان نویسنده در پایان کتاب موافقیم که: غرض، تعریف از این کتاب نیست، بلکه منظور تائید راهی است که فروغی ها، صدیقی ها، خانلری ها، اویان پورها، ارین پورها، مصاحبها و باطنی ها، که این همه در عرصه علم و ادب ایران تأثیر گذارده اند، رفته اند.

نگارنده، مطالعه دقیق و با حوصله این اثر را به زبان شناسان، مترجمان و همه دوستداران زبان و فرهنگ، توصیه می کند. خواننده جدی این کتاب پس از یکبار مطالعه، خود را محتاج مطالعه دوباره آن احساس خواهد کرد. کوتاه سخن اینکه به "گفتمان و ترجمه" چشم انداز تازه ای را از جهان رازناک و شگفتانگی زیان در ترجمه، در برابر نگاه خواننده خود می گسترد □

مقدمه‌ای بر زیبایی شناسی نثر معاصر

• محمد مهیار

► زمانی ابوالفضل بیهقی گفته بود که هیچ نیشهای نیست به یک بار خواندن نیارزد؛ اما این سخن با توجه به محدودیت وقت و گستردگی آثار مکتوب و غث و سمین آنها، امروز چندان معتبر نیست. پس بهتر است در انتخاب نویشهای تو در توییش آنها، امریکا مطالعه و گزینش آنها، حتی المقدور از آرای متقدان ادبی و کتاب شناسان بهره گرفت.

نویسندهان تووجه کنیم که چگونه سخن را آغاز می کنند و چگونه از تنگناهای کلام گذر می کنند.

پس باید با چشم نکته یاب و گوشی نکته سنج، پیوسته چشم و گوش خود را به نسیم ملایم و طنین خوشبینگ کلمات و جملات و عبارات بسپاریم، اما باید توجه داشته باشیم که خواندن بسیار از نویشهای ذهن و زبان ما را به تباهی می کشد، زیرا خواندن آثاری که از نظر ساخت و زبان سنت و کم مایه باشد ذهن نویسنده را دچار رخوت و زبان وی را ناتوان می کند، بنابراین در انتخاب آثار، برای مطالعه، باید جانب احتیاط را فرو نگذانست؛ زمانی ابوالفضل بیهقی گفته بود که هیچ نیشهای نیست به یک بار خواندن نیارزد؛ اما این سخن با توجه به محدودیت وقت و گستردگی آثار مکتوب و غث و سمین آنها، امروز چندان معتبر نیست. پس بهتر است در انتخاب نویشهای و متن، برای مطالعه و گزینش آنها، حتی المقدور از آرای متقدان ادبی و کتاب شناسان بهره گرفت.

به طور کلی اگر آثار مورد مطالعه را به چهار دسته نظم و نثر کهن و معاصر تقسیم کنیم، لازم است که غالب مطالعات ما، صرف مطالعه نثر معاصر شود، اگرچه گاهی نثر پیشینیان هم، خصوصاً آثار قرنهای چهارم تا هفتم، می تواند راهگشای نویسنده بباشد، آثاری از قبیل تاریخ بیهقی، اسرار التوحید، کیمیای سعادت، قابوس نامه، مرصاد العباد و گلستان سعدی؛ اما باید به این نکته توجه داشت که نثر معاصر دارای انعطاف و امکاناتی است که توان و گنجایش مسائل و مقولات

آنچه آدمی را از سایر موجودات متمایز می کند اندیشه است و اندیشه ها مرغانی تیز پروازند که اگر به کمnd سخن گرفتار نیایند آدمی از حاصل تفکرات خود جیز باد در دست نخواهد داشت.

اگر به گذشته های دور تاریخ نگاه کنیم، در آن سایه روشن های تودر تبوی قرنها، چه بسیار گنجینه های تجاری پدران ما، برای ما به ودیعه نهاده شده است که اگر قدرت قلم و هنر نویسنده ایان نبود، هرگز به دست ما نمی رسید؛ چه بسا متفکران و اندیشمندانی که در گذشته بوده اند اما به دلیل آنکه دست به قلم نبرده و آثار فکری خود را نتوشته اند، امروز ما از آنان جز نامی میهم چیزی در دست نداریم. پس خلاف نیست اگر بگوییم حلقة اتصال نسلها و تار و پود پس اس اجتماع و شیرازه کتاب هستی، نویسنده ای است؛ چه اگر انتقال تجربه نبود زندگی اجتماعی، مفهومی، آنگونه که امروز دارد پیدا نمی کرد. و انتقال تجربه جز از راه قلم امکان پذیر نیست.

نوشتمن هنر است، اما نه از آن دست هنرها که خاض طبقه ای معین و گروهی مشخص باشد، هر کسی اندیشه ای داشته باشد یا به نظرهای دست یافته باشد و یا در زندگی تجربه ای اندوخته باشد، نیازمند به آموختن هنر والا نویسنده ای است.

۱- پشتکار؛ پشتکار، به مفهوم تداوم در نویسنده است، اینکه پیوسته بتونیسم و نوشتن را جزو عادات سرشتی خود درآوریم، سیاه مشق پشتکار می تواند نوشتن یادداشتهای روزانه، حسب حال، سفرنامه، خلاصه کردن کتاب یا مقاله و گلچین مطالب مورد مطالعه باشد؛ مهم آن است که پیوسته بتونیسم.

۲- علاقه؛ با دلستگی به نوشتن، ذوق نویسنده بپرورش می باید، اصولاً دلستگی به نویسنده و یا هر امر دیگری، به تدریج در انسان به وجود می آید، هر چه بیشتر در امری پیش برویم و مایه ای بیندوییم، علاقه و دل نهادگی ما به آن امر بیشتر می شود، و هر چه دلستگی بیشتر بشود، موقفیت در آن امر افزون تر می گردد.

۳- کسب تجربه؛ از راه مطالعه آثار نویسندهان، خصوصاً نثر نویسان موقع معاصر، می توان به تجربه خود افزود و از آنها بهره ها برد، اینکه به فراز و فرود نثر